

Over het belang van verschillende typen voedselterreinen in ganzenreservaten

Door Jules Phillippona

Inleiding

Het is bij het inrichten van reservaten voor overwinterende of doortrekkende ganzen een belangrijke vraag, welke typen voedselterreinen daarin zullen voorkomen. Het reservaat Van Oordt's Mersken bij Beetsterzwaag is gesticht in een gebied, dat al zeer lang voor ganzen van groot belang was geweest. Het reservaat bestaat voor een groot deel uit drasse hooilanden. Aan deze bestaande situatie is niets veranderd.

In Zuidelijk Flevoland is een reservaat in ontwikkeling in nieuw land. De voedselterreinen in het reservaat zullen uit grasland bestaan (Bruning c.s. 1970).

Het is te begrijpen, dat men in Nederland bij het stichten van een reservaat voor ganzen, in de eerste plaats denkt aan grasland. Immers daarop foerageren ganzen hier wel het meest frequent.

Toch is het wenselijk, na te gaan of het aanbrengen van een grotere variatie niet beter voldoet. Andere typen voedselterrein zouden in bepaalde omstandigheden wellicht de voorkeur verdienen.

De beschouwingen in dit korte artikel hebben vooral betrekking op de Kolgans (*Anser albifrons*), op de Rietgans (*Anser fabalis*), op de Kleine Rietgans (*Anser brachyrhynchus*) en in mindere mate op andere soorten, zoals de Grauwe Gans (*Anser anser*) en de Brandgans (*Branta leucopsis*).

Discussie

In het vochtige maritieme klimaat van West-Europa bestaat een belangrijk deel van de cultuurgrond uit grasland. in Nederland b.v. voor 62 % (CBS 1973). Het behoeft niet te verbazen, dat verschillende soorten ganzen in enige Westeuropese landen, overwinteren op pleisterplaatsen, waarvan de oppervlakte geheel of voor een belangrijk deel bestaat uit grasland.

Gras vormt in Nederland, zelfs na de begrazing door vee tot ver in oktober, voor ganzen een bijna onuitputtelijke voedselbron. De grasgroei houdt in de loop van de herfst op, zodat de ganzen in de loop van de winter, genoeg moeten nemen, met steeds ouder wordend gras. Uit onderzoek in Schotland is gebleken, dat Kleine Rietgans en Grauwe Gans daar een zekere voorkeur hebben voor jong gras (Newton and Campbell 1973).

Op grasland besteden ganzen een zeer groot deel van de dag aan foerageren. Owen (1972) stelde bij Slimbridge vast, dat Kolgans daar 90 % van de duur van een dag bezig zijn met grazen. Ebbinge en Canters (1973) vonden voor de Brandgans in de Banckspolder op Schiermonnikoog een percentage van 80 tot 85 %.

In veel landen is bouwland voor ganzen van even groot of groter belang dan grasland. Dit geldt b.v. al voor Schotland en de DDR, maar in veel sterkere mate voor landen in Midden- en Zuidoost-Europa en voor Turkije. In droge gebieden, zoals in Centraal-Turkije, is het gras in de herfst geheel verdord en ongeschikt voor ganzen. Maar ook indien het gras er voor het menselijk oog geschikt uitziet, kan bouwland meer in trek zijn, zoals werd vastgesteld in Hongarije en plaatselijk in de DDR.

Van belang is, dat werd vastgesteld, dat ganzen die foerageren op pas ingezaaide graankorrels, de duur van het voedselzoeken per dag, sterk kunnen bekorten.

Stoppelvelden kunnen als foerageergebied van groot belang zijn, indien tussen de stoppels jong groen is opgekomen. Bovendien kunnen de stoppels van belang zijn, omdat ze beschutting geven tegen harde wind in koude-perioden. Tussen het ongelijke stoppelige oppervlak is het voedsel ook bij een dikke sneeuwlaag, beter bereikbaar dan op het kort afgegrasde en vlakke grasland.

Ongetwijfeld vormt gras voor wilde ganzen een uitstekend voedsel. Maar er is veel voor te zeggen, in reservaten, het grasland af te wisselen met bouwland van verschillend type.

Hoe groot is de behoefte aan voedsel verkregen op natuurlijke of halfnatuurlijke biotopen? De Rotgans (*Branta bernicla*) is het meest afhankelijk van natuurterreinen. Ook de Grauwe Gans is nog geenszins volledig cultuurvolger. De Brandgans neemt een tussenpositie in. Kol-, Riet- en Kleine Rietgans zijn sterk gebonden aan cultuurland. Men leze hierover het artikel van Lebrecht (1964) nog eens na.

Inmiddels dienen we niet te vergeten, dat sommige soorten ganzen weliswaar cultuurvolgers zijn geworden, maar dat ze dat alleen zijn op de trek en in de winterkwartieren. In de arctische en subarctische broedgebieden zijn ze 's zomers geheel en al gebonden aan wat de natuur hen biedt.

Speelt de opname van natuurvoedsel nog een essentiële rol in het leven van een gans? Givens, Nelson and Ekedahl (1964) tonen met enige voorbeelden aan, dat watervogels, waaronder Canadese Ganzen (*Branta canadensis*) in de Verenigde Staten, in bepaalde gevallen de voorkeur geven aan voedsel in een natuurlijk biotoop boven dat op cultuurland.

Het is niet uitgesloten, dat het kleine oppervlak aan halfnatuurlijk grasland dat Nederland nog bezit (kwelders, gorzen, schorren, uiterwaarden en boezemlanden, steeds dus terreinen die in het winterhalfjaar nog regelmatig onder water komen te staan) toch in het leven van enige soorten ganzen nog een belangrijke rol speelt.

Om het belang van variatie in het voedselaanbod nader toe te lichten, volgen hier enige voorbeelden.

a) Op de Hortobágy in Hongarije zocht de Kolgans destijds zijn voedsel vooral op de puszt, het steppegasland (Scott 1939, Sterbetz 1966/67). De laatste decennia is daarin verandering gekomen. Bij verschillende eigen bezoeken aan het gebied werden Kolganzen slechts enige keren en dan in kleine aantallen op het steppegasland aangetroffen. De ganzen zoeken thans hoofdzakelijk voedsel op bouwland dat gedeeltelijk als een kras het graslandgebied omgeeft. Er is tegenwoordig veel meer bouwland in Oost-Hongarije dan in de dertiger jaren, maar juist rondom de ganzenlaapplaatsen (op visvijvers) liggen nog vele duizenden ha puszt. Opvallend is overigens, dat de Dwerggans daarentegen ook nu nog aan de steppe de voorkeur geeft.

b) In de Dobrogea, het gebied ten zuiden van de Donaudelta, in Roemenië, komen vooral Kolganzen voor, daarnaast aanzienlijk minder Roodhalsganzen en een kleiner aantal Grauwe Ganzen. Grasland is in de vorm van zilte kwelders op enige plaatsen te vinden. Het landschap bestaat voor het grootste deel uit zeer grote landerijen, met tarwe, maïs en zonnebloemen. De eerste twee gewassen spelen voor de ganzen een belangrijke rol.

Pas aangekomen ganzen hebben in oktober een voorkeur voor akkers, die net zijn ingezaaid. Tarwekorrels liggen plaatselijk in ruime mate aan de oppervlakte. Enige weken later is, als het weer tenminste voldoende vochtig is, op vele akkers het groen al opgekomen. Vanaf dat moment wordt dat voor de ganzen het hoofdvoedsel.

In de periode van het korrels pikken, kunnen de ganzen hun verblijfsduur op het land sterk bekorten. Vooral als het droog is, vliegen de dieren in de loop van de ochtend naar het water, waar ze echter niet alleen drinken, maar ook langdurig rusten. Het is vastgesteld, dat ganzen in grote aantallen tot ver in de middag op het water bleven. De verblijfsduur op het land omvat op deze wijze voor vele ganzen 50 tot 70 % van de dag.

Als het weer vochtig is, vinden de tochten naar het water in de Dobrogea, veel minder plaats. Helaas werd niet vastgesteld, of de vogels, dan mogelijk langdurig op het voedselterrein inactief zijn.

In Nederland is in het algemeen op foerageerplaatsen voldoende vocht voorhanden, zodat zogenaamde drinkvluchten alleen plaatsvinden als er door langdurige droogte of door het dichtvriezen van sloten, geen water meer is.

c) Stoppelvelden zijn als voedselterrein soms zeer geliefd. Dit is o.a. gebleken uit waarnemingen in de Noordoostpolder in de maanden januari en februari 1970, toen grote aantallen Kol- en ook wel Brandganzen, af kwamen op het lange gras, dat tussen de stoppels was opgekomen. Het betrof hier Italiaans raaigras (*Lolium multiflorum*), dat in het voorjaar was ingezaaid, met de bedoeling het later, met de

stoppel, als groenbemesting onder te ploegen. In een periode, dat er nogal wat sneeuw viel, werd de bereikbaarheid van het voedsel sterk verbeterd door de stoppelrijen, die bovendien mogelijk een rol speelden als beschutting tegen koude winden.

Grauwe Ganzen bezoeken o.a. in Oostelijk Flevoland, in september en oktober, in grote aantallen de stoppelvelden achter de Knardijk. Vermoedelijk foerageren deze vogels vooral op het jonge groen, dat is opgekomen, o.a. uit het gemorste graan (gerst en tarwe).

d) In de USA blijft in sommige reservaten het graan ongeogst op het veld staan, als voedsel voor ganzen en eenden (Givens, Nelson en Ekedahl 1964). In Nederland zou dit voor de Grauwe Gans beproefd kunnen worden. In het Barycz-dal in westelijk Polen werd eind juli 1973, een honderdtal Grauwe Ganzen, waargenomen in te velde staande gerst.

Samenvatting

Het is aan te bevelen, in ganzenreservaten, indien mogelijk, verschillende typen voedselterreinen aan te leggen. Van groot belang is goed grasland, waarnaast een zeker oppervlak met onbemest hooiland wellicht gunstig is. Bouwland speelt een grote rol. Percelen met wintergranen (waarschijnlijk bij voorkeur tarwe), dienen vroeg ingezaaid te worden (oktober), zodat de gehele winter door, groen aanwezig is. Ganzen eten graag graankorrels. Sommige soorten kunnen dit doen op de pas-ingezaaide akkers in de herfst. In noodgevallen kan graan ook in de winter bijgevoerd worden. Stoppelvelden met ingezaaid gras of opgekomen groen van gemorst graan kunnen vooral een rol spelen tijdens koudeperiodes met sneeuw. Ook andere typen komen in aanmerking: koolzaad, afgeogste velden met aardappel- of suikerbietresten en in de nazomer en vroege herfst ongeogste graanvelden.

● J. Philippona, Noordermeent 29, Kraggenburg (N.O.P.)

LITTERATUUR:

Brunling, H. A., A. Hagring, H. de Jong, H. Smits en G. Velthuis (1970): Enkele beschouwingen over enige inrichtingsmogelijkheden van een natuurterrein in Sectie N in Zuidelijk Flevoland. Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders. Wetenschappelijke Afdeling. Intern Rapport no. 183. Kampen.

Centraal Bureau voor de Statistiek (1973): Statistisch zakboek '73. 's-Gravenhage.

Ebbinge, Bart en Kees Canters (1973): De Brandgans in zijn overwinteringsgebied. Zoölogie - Planten oecologie der Rijksuniversiteit Groningen.

Givens, L. S., M. C. Nelson and V. Ekedahl (1964): Farming for Waterfowl. In: J. P. Linduska: Waterfowl Tomorrow: 599-610. Washington.

Lebrat, T. (1964): Oecologisch successie en waterwildconcentraties. Ardea 52: 48-92.

Newton, I. and C. R. G. Campbell (1973): Feeding of geese on farmland in East-Central Scotland. J. appl. Ecol. 10: 781-801.

Owen, M. (1972): Some factors affecting food intake and selection in White-fronted Geese. J. Anim. Ecol. 41: 79-92.

Scott, P. (1939): Wild Chorus. London.

Sterbetz, I. (1966/67): Oecological problems of White-fronted Geese passing the winter in Hungary. Presence of White-fronted Geese in this century. Aquila 73-74: 33-49.

De zwaluwencatastrofe in de herfst 1974

Vogelwarte Sempach (Zwitserland) gaf een elf pagina's tellende stencil uit samengesteld door dr. B. Bruderer waarin alles over de zwaluwencatastrofe in het najaar 1974 in Zwitserland werd vastgelegd. Gedurende slecht weer verhinderen de laaghangende regenwolken de oversteek over de Alpen en de vaak daarmee samenhangende lage temperaturen verminderen het aanbod van insecten. Door verder langs de Alpen te trekken of door trek in omgekeerde richting proberen zij dan voor een deel de neerslagzone te ontkomen. Duurt de slechtweeperiode enkele dagen dan proberen vooral de Huiszwaluwen energie te sparen door gedurende de koudste perioden van de dag in lege zwaluwnesten, in rotsspleten of beschutte hoeken dicht bij elkaar te kruipen. Bij voldoende verwarming worden zij dan weer actief, beginnen te jagen en trekken verder. Kunnen zij niet elke dag enkele uren jagen dan raakt het reservevet op en worden zelfs de borstspieren als verbrandingsstof opgebruikt en sterven zij als zij iets meer dan één derde van het lichaamsgewicht hebben verloren.

De broedtijd verliep normaal, de Boerenzwaluwen waren tien dagen later en de Huiszwaluwen normaal op tijd. Het laatste boerenzwaluwbroedsel werd op 26 september en het laatste huiszwaluwlegsel op 3 oktober aangetroffen. Op 22 & 23 september was er sterke zwaluwentrek o.a. over de Alpenpassen. Sneeuwval boven 800 m in de nacht van 23 op 24 september onderbrak de zwaluwentrek over de Alpen. De toevoer van zwaluwen was echter zeer groot omdat de weersomstandigheden ten noorden van de Alpen daarvoor geschikt

waren. Er kwamen er steeds meer bij en er trokken er weinig door. Grote groepen zwaluwen klonterden tegen de muren en in muurnissen. Er begon zich een kritieke fase te ontwikkelen en reddingsacties werden voorbereid zoals die ook in 1931 en 1936 werden gehouden. Op 3 oktober vingen de reddingsacties aan en het bleek dat de duur van het slechte weer en de daarmee ontstane problemen ongekende hoogten zou bereiken. Het hoofddeel bestond uit Huis- en Boerenzwaluwen, gelijkelijk verdeeld en 1 % Oeverzwaluwen, Alpengierzwaluwen en Gierzwaluwen. In de eerste oktoberhelft werden onder de gevangen of doodgevonden vogels circa 80 % Huiszwaluwen aangetroffen die meer onder het slechte weer geleden hebben dan de sterkere of meer boven de grond jagende Boerenzwaluwen. Van 19 oktober af waren zowel onder de nog rondvliegende, als ook onder de bijeenverzamelde zwaluwen meer dan 90 % Boerenzwaluwen.

Bij 12.000 dode Huiszwaluwen bedroeg de verhouding tussen jonge en volwassen vogels 78 % tot 22 %, dat ongeveer als normaal moet worden aangenomen. Bij de Boerenzwaluwen gaven 2700 onderzochte individuen een verhouding van 25 % vogels tot 75 % jonge vogels. Dank zij het ringonderzoek weten wij dat gewoonlijk zwaluwen uit West- en Oost-Duitsland en vanuit Scandinavië over Zwitserland trekken en weinig uit de gebieden ten oosten en ten westen daarvan. Bij uitzondering worden ook zwaluwen uit de Benelux-landen in Zwitserland aangetroffen. Onder de tussen 23 september en 15 oktober gevonden geringde vogels bevonden zich er 23 uit West-Duitsland, 10 uit Oost-Duitsland, 8 uit Frankrijk, 5 uit Scandinavië, 1 uit Polen, 4 uit Nederland (w.o. 2 1e jaars Boerenzwaluwen en 1 meerjarige Huiszwaluw), 2 uit België en 2 uit Engeland. De acht laatste vondsten kunnen een aanwijzing zijn dat de zwaluwen af en toe met de wind mee trekken, zoals reeds van andere soorten met radar werd aangetoond. De voortdurende heersende westelijke of noordwestelijke winden zou hen tegen midden Europa gestuwd hebben zonder dat deze afdriving nog gecompenseerd kon worden.

Het verloop van de reddingsacties wordt van dag tot dag van 3 oktober tot 11 november beschreven en een handleiding met acht punten verschaft gegevens hoe te handelen. Per vliegtuig werden vanuit Zwitserland 315.000 zwaluwen verzonden, per trein 120.000 zwaluwen per auto $\pm$ 25.000 zwaluwen. Totaal dus $\pm$ 460.000 zwaluwen. Ook de trek van andere insekteneters werd opgehouden. Begin november werden in Zwitserland nog Gekraagde- en Zwarte Roodstaarten, Tapuiten, Blauwborstjes, Zwartkopjes, Paapjes, Roodborsttapuiten, Waterrietzangers, Grauwe- en Bonte Vliegenvangers en Gele Kwikstaarten waargenomen en vele andere soorten nog eind oktober. Ofschoon de schrijver zich duidelijk van de nadelen van een massale verzending bewust is spreekt hij van een noodsituatie waarin gered moest worden wat er nog gered kon worden.

Voor vogelbeschermers is dit verslag van veel waarde en het kan geraadpleegd worden in 'Vögel der Heimat', 45e jaargang, nr. 4, 1975, pp. 69-75 waar het afgedrukt is. Ook in Zuid-Duitsland zijn dergelijke acties gehouden zo meldde Frauke Jebens (Tutzing) ons. Van een totaal overzicht uit dit gebied is ons nog niets bekend, ofschoon het ook daar om vele duizenden zwaluwen ging.

J.T.

LITTERATUUR:

- Bohmann, L. (1937): Schwalbenzug-Katastrophe im Oktober 1936. Der Vogelzug 8, 25-26.
 Bruderer, B. (1974): Flight directions of migrating birds over northern Switzerland studied by tracking radar. 16th Int. Orn. Cong., Abstracts.
 Csörgy, Heller, Schifferli (1932): Die Wirkung des Kälteeinbruchs im September 1931 auf den Zug der Schwalben. Der Vogelzug 3, 1-4.
 Géroudet, P. (1959): Une migration massive d'Hirondelles au col de Bretolet. Nos Oiseaux 25, 78-87.
 Glutz von Blotzheim, U.N. (1962): Die Brütvögel der Schweiz. Aarau.
 Gunten, K. von (1963): Untersuchungen an einer Dorfgemeinschaft von Mehlschwalben, Delichon urbica. Orn. Beob. 60, 1-11.
 Lack, D. (1949): Vital statistics from ringed Swallows, British Birds 42, 147-150.
 Rheinwald, G. & Gutscher, H. (1969): Das Alter der Mehlschwalbe (Delichon urbica) in Riet. Die Vogelwarte 25, 142-147.
 Schweizerische Ringfundmeldungen (1924-1972): Orn. Beob.: 24-70.
 Taapken, J. (1955): Catastrophale sterfte van *Apus apus* (L.), *Hirundo rustica* L. en *Delichon urbica* (L.) gedurende de periode van eind Mei tot begin Juni 1953, veroorzaakt door abnormale lage temperaturen en voedselgebrek. Ardea 43, 275-283.
 Zink, G. (1970): The migrations of european Swallows *Hirundo rustica* to Africa from data obtained through ringing in Europe. Ostrich: Sup. 8, 212-222.

Haagse Vogelbescherming 50 jaar

Dit jaar wordt het 50-jarig jubileum van de 'Vereniging voor Vogelbescherming 's-Gravenhage en Omstreken' gevierd met vele activiteiten zoals bijeenkomsten binnen- en buitenlandse excursies, tentoonstellingen enz. Ook wordt een boekje uitgegeven. Nadere inlichtingen bij de secretaris (zie achterzijde omslag).

Achteruitgang zwaluwen

Het is van belang dat wij na de zwaluwen-catastrofe in de herfst 1974 er goed op letten of de zwaluwenstand in ons land hierdoor al dan niet ernstig heeft geleden. Berichten hierover worden met grote belangstelling ingewacht.

Red.